

"כל העולם במה" [1]

מ"החכם והכסיל" עד "שלמה המלך ושלמי הסנדלר"

חוה נובק

אין כבר כל ספק: "שלמה המלך ושלמי הסנדלר" היה ל"שלאגר" העונה. במשך חודש ימים ראו אותו כבר כשלושים אלף צופים ב־25 הצגות ואף כי מחירי הכרטיסים גבוהים מן הרגיל – הם נעים בין ארבע לעשר לירות הכרטיס – נוהר קהל מכל הגילים ל"קארי": הורים ובנים נהנים במידה שווה ואנשי התיאטרון גאים במיוחד על שנערים וילדים קולטים את ה"חוכמות" המבריקות של הלשון האלתרמנית־גרונימנית השנונה וזמן ההצגות מתארך, בגלל תגובתם הספונטאנית, הלבבית, הקולנית והממושכת. צללי המוסיקה של ארגוב בוקעים מכל מקלטי הרדיו והזאטוטים שרים כבר בקולי קולות את "וי ליומי, וי ללילי" לא פחות מאשר את פזמוניה של הגברת הנאווה. מה יש לדבר? שלאגר שבשלאגרים. את ה"מדוע" ואת ה"איך" שאלו והסבירו כבר מקרי תיאטרון שונים בכל הטונים והגוונים (אמנם, אנשי התיאטרון טוענים שאחרי ההצלחה "זו כבר לא חכמה"; הלוואי – הם אומרים – שלפני הבכורה יוכל מישהו לומר: האם תהיה ההצגה מוצלחת או לא?); אך כדאי אולי לעיין קצת בתולדותיה של יצירה זו, שכבר פסק מי שפסק כי היא "אבי המחזימרים העבריים", ראשון לז'אנר שסוף־סוף נולד, בשעה טובה ומצלחת, גם על הבימה הישראלית. ההיסטוריה של "שלמה ושלמי" לא נכתבה, אך היא חרותה היטב בזכרונם של אנשי "אהל", שעל בימתו הוצג המחזה בבכורה עולמית, לא לפני עשרים וחמש שנים ואף לא לפני עשרים שנה, כפי שנכתב פה ושם, אלא לפני כ־18 שנה, ליתר דיוק, בעונת התיאטרון 1946 – 1947, (בעצם, לא כל כך מזמן). בעיקר שמורים יסורי הלידה בזכרונו של משה הלוי, מייסד "אהל" שהיה אז מנהלו, ולידיו מסרו גרונימן המנוח ומרגוט קלאוזנר (שעסקה בימים ההם בהוצאה לאור "מועדים") טקסט (בגרמנית) של קומדיה תנ"כית, עדיין כלל לא מוסיקאלית, שנקראה "החכם והכסיל".

---

[1] נדפס בעיתון 'דבר' ב-1.10.1964

-בעצם, לא היה זה עדיין מחזה - מספר הלוי, כשאצבעותיו מדפדפות בין הדפים בגדלים וצבעים שונים, ועליהם, בעברית מנוקדת, טקסט מתוקן, מחוק וכתוב מחדש בכתב־יד מעל כתב־המכונה – היתה זו טיוטה, שלד של מחזה. התוכן תפס מיד את לבי. אמנם הכותרת לא מצאה חן בעיני, שמו של המלך מוכרח להופיע בכותרת, אמרתי. אחרי לבטים הצעתי את "שלמה המלך ושלמי הסנדלר".
כשאלתרמן קיבל על עצמו את התרגום היה זה הישג גדול. ידעתי שהוא ידע להבליט את ההומור הגרונימני ולהוסיף לו משלו: ואמנם כך היה. לא היתה לי סבלנות לחכות עד שהמשורר יגמור את כל התרגום, חטפתי מידיו תמונה אחרי תמונה ועבדתי עם המחבר על כל סצינה.

רק אחרי שהתחיל להכין את ההצגה, נודע להלוי שהמחזה הוצע קודם ל"הבימה", אך התיאטרון הלאומי סירב לקבלו. כשפשטה השמועה שהלוי עובד על המחזה של גרונימן, שאלו אותו אנשי "הבימה" בלגלוג קל: "מה תעשה מזה? הרי זה לא מחזה; לכל היותר זאת אנקדוטה!" וכאשר צץ במוחו של הלוי הרעיון להכניס "סונגים", לתוך המחזה, ואפילו ריקוד אחד (שלוש הנערות המצריות של נופרית לפני המלך) נבהלו גם אנשי "אהל" ושאלו זה את זה מאחורי הקלעים: "האם השתגע הלוי? איזה אסון הוא מביא עלינו? פזמונים וריקודים – בתנ"ך?!"

כך היה המחזה של גרונימן לקומדיה מוסיקאלית, אמנם עם עוצמה קטנה הרבה יותר מזו של ה"מיוסיקאל" שאותו מציג היום ה"קאמרי". אך גם תקציבו של "אהל" היה בימים ההם צנוע מאוד. ולא איפשר הוצאות גדולות, וגם השקפתו של הלוי היתה אחרת: הוא שאף יותר למקוריות עברית־לאומית ופחות לערכים אוניברסאליים. "בימינו, זאת היתה 'החכמה' – הוא נזכר בנעימה עצובה קצת – להיות מקורי, בנוסח עברי, ולא להידמות למיסיקאל האמריקאי!" ואכן, עמנואל עמירן חיבר את המוסיקה על פי טעמי המקרא, וג'ניה ברגר בתפאורה המוצלחת שלה יצרה מסגרת אינטימית, פימית יותר. צחובל המנוח שיחק את שתי הדמויות הקונטראסטיות. הוא היה שלמה מלכותי מאוד ושלמי ליצני מאוד. לאה דגנית בתפקיד בת־שבע הבליטה – גם בתוך הפארסה – את העובדה שהיא, הגבירה, "מובילה" את העלילה ומחנכת את בנה המלך.

ואמנם גם אז היתה ההצגה לשלאגר של העונה ולשלאגר של התיאטרון, שכלל אותה, בסיור באירופה בשנת 1950, ברפרטואר שלו ליד "המכשפה", "שומרי החומות", ו"ירמיהו" והביא אותה לרומא, ג'נבה, פאריס, לונדון ובריסל. "שלמה המלך ושלמי הסנדלר" חודש ב"אהל" ב־1956; עם חידוש זה קשורים זכרונות עצובים צחובל היה כבר חולה בימים ההם סרטן הגרון אחז בו, מבלי שידע ופעם

אבד לו קולו באמצע ההצגה והוא לא יכול לגמור את הפזמון. לאה דגנית שרה במקומו. הקהל אמנם לא הבחין בתקלה, אך חבריו של השחקן מאחורי הקלעים עקבו בלב כבד אחרי הטראגדיה, שנשקפה לאחד השחקנים המעולים של הבימה העברית. המחזה זכה לשלוש־מאות הצגות בקירוב. בארצות־הברית הוצג "שלמה ושלמי" כמאה פעמים על־ידי תאטרון עברי שמחציתו חובבים, "פרגוד" שמו.

עד כאן ה"פרהיסטוריה" של המיסיקאל העברי הראשון, שהיה אז רק מחזה מוסיקאלי. מה ההבדל? הו, ההבדל גדול מאוד. הלוי מגדיר אותו בזו הלשון: "אצלנו היתה המסגרת קטנה יותר, אך אנו ציירנו בשמן. הפעם זוהי הצגת ראווה גדולה – ועל בד ענק כזה אין מציירים בשמן, האין זאת?"

השאלה היא: מה מעדיף הקהל של ימינו? תקופה תקופה וטעמה, במאי במאי וסגנונו, קהל קהל ואליליו...